

ըլլալ . բայց ափսոս որ աղէտալի պատերազմին պատճառաւ խիստ շատ փնաս քաջեց մատենադարանը ու շատ տեղերն ու գրքերը այրեցան , անանկ որ շատ չանցաւ Սերապիոնն ալ բոլորովին կործանեցաւ : Որոշիոս , որ 410^{ին} Միջքսանդրիա գնաց , հոն ոչ մատենադարան գտաւ և ոչ Սերապիոն :

Միկէ վերջը Միջքսանդրիոյ վարժարանը սկսաւ ծաղկիլ , բայց ոչ ոքի պատմաբանից նոր մատենադարանի բացուիլը կը յիշատակէ . բայց հաւանական կ'երևայ որ հաւաքուած ըլլան հոն քանի մը աստուածաբանութեան կամ վիճաբանութեան գրքեր , քրիստոնէայ մատենագիրներուն գրուածները . կարելի է ալ որ անդիէն ասդիէն քանի մը երևելի հեթանոս մատենագրաց գրուածներն ալ հոն ժողվուած ըլլան :

Միս ատեններս էր որ մեր հայոց (Վարդմանիչքն եկան Միջքսանդրիա աղէկ յունարէն սովորելու և այն գրքերն քննելու :

640^{ին} Միջքսանդրիա 13 ամիս պաշարած մնալէն ետքը Մարազիններէն առնուեցաւ : Միկէլֆարաճ պատմագիրը կ'ըսէ թէ Միջքսանդրիոյ քերականներէն Յովհան Փիլոփոն անունով մէկը աղաչեց Մարազուոց Միլու զօրավարին որ մատենադարանին փնաս չհասցընէ : Միլու կ'ուզէր քերականին խորհրդքը կատարել , բայց ()մար Միլու պետին այս բանիս վրայ հարցուց , ան ալ պատասխան տուաւ . « (Թ)է որ Յունաց գրքերը մեր ղուրանին համաձայն են՝ աւելորդ են , և պէտք չէ պահել . իսկ թէ որ դէմ կը խօսին , փնասակար են և պէտք է այրել » : Միս հրամանիս հնազանդելով զօրապետը , կ'ըսէ պատմիչը , մէկէն գրքերը բաժնել տուաւ քաղաքին 4000 բաղնիքներուն , ու վեց ամիս բաղնիքները տաքցընելու գործածուեցան : Բայց Միկէլֆարաճը այս դիպուածէս 700 տարի վերջն է : Յոյն մատենագիրները որ Միջքսանդրիոյ առումը կը պատմեն , ինչպէս է Նատիքիոս պատրիարքը , ամենեւին բան մը չըսէր մատենադարանին այս կերպով

կործանմանը վրայ : Միս համար շատ իմաստունք չեն հաւատար Միկէլֆարաճին պատմածին : Եւ իրաւցընէ անհաւատալի է որ քանի մը հազար գիրք Միջքսանդրիոյ 4000 բաղնիքները վեց ամիս տաքցընելու բաւած ըլլան :

Սիով բանիւ մատենադարանը 390^{ին} այրած ըլլալով իրեն նորէն շինուելուն վրայ աւանդութիւն մը չկայ պատմութեանց մէջ . ասկէց զատ Նատիքիոսին ու Որոշիոսին վկայութեանց ալ նայելով Միկէլֆարաճին պատմածը յայտնի չափազանցութիւն է :

(ՄԱՅԱՅՈՒՆ ՈՒՐԻՇ ԱՅԳԱՄ)

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՌՈՂՋՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ Թ .

Պատմութիւն . — Մարդիկ . — Փոխադրում :

Երկու պատուաստին գիւտէն առաջ ծաղկին փնասներէն գոնէ քիչ մը ազատ մնալու մտքով հասարակ պատուաստը կը գործածէին : Մի գործողութիւնը արևելքի մէջ շատ ատենէ 'ի վեր սովորական բան մըն էր , բայց դեռ մէկ եւրոպացի մը իր վրայ կամ իր զաւակացը վրայ անոր փորձը ընելու չէր համարձակած : Պօլիս կեցող անգղիացի դեսպանին կինը ի տի ()ոնթակ ամենէն առաջ աս բանիս սիրտ ըրաւ . նախ իր որդին պատուաստել տուաւ , ու երբ որ տեսաւ որ յաջողեցաւ , ի նստրա դառնալէն ետքը իր աղջիկը պատուաստել տուաւ 1721^{ին} : Մի ատեն բժշկական դպրոցը ուզեց որ 'ի մահ դատապարտուած վեց յանցաւորի վրայ անոր փորձը ընեն : Մի փորձը ամենայն կերպով յաջողեցաւ ու շուտ մը կալէսի իշխանուհին իր զաւակները պատուաստել տուաւ : (Թ)էպէտ և աս գործողութեան

վրայ հորանտա, Շուէտ ու բոլոր Վերմանիա համարմունք մտաւ, բայց Վաղդիոյ մէջ շատ հակառակորդներ ունեցաւ, ինչուան որ 1756ին () ուէա-
նի դուքսը, որ Լուի-Ֆիլիպի թագա-
ւորին պապն էր, իր զաւկերները պա-
տուաստել տուաւ. և աս մեծ քաջու-
թիւնը մեծ բարեգործութիւն ալ եղաւ
ամենուն. վասն զի ան օրէն ծաղկի
պատուաստը քանի գնաց ընդունելի ե-
ղաւ ինչուան որ ծաղկի հիւանդութե-
նէն բոլորովին ազատ մնալու հնարքը
գտնուեցաւ :

Օրմանալին աս է որ ինչուան հի-
մա ալ քանի մը գեղերու մէջ տգէտներ
կը գտնուին որ պատուաստին օգուտը
կ'ուրանան. և այնպիսի անգութ ծնողք
ալ կը գտնուին որ աւելի կ'ընտրեն ի-
րենց զաւկերները մեծամեծ վտանգնե-
րու ու սոսկալի վնասներու մէջ ձգել,
քան թէ աս պատուական դիւտը իրենց
օգտին բանեցընէ : Ենպիսիներուն
ցաւելով կ'ըսենք, դուք այս ճամբով
Եստուծոյ ազնիւ արարածին կեանքը
վտանգի մէջ կը դնէք. օր մը պատառ
խան պիտի տաք գերագոյն դատաւորին
ձեր յամառութեանն ու կուրութեանը
համար :

Որպէս զի կովու պատուաստին գէմ
գտնուած սուտ կարծիքները բոլորովին
վերցուին, դնենք հոս ան հարցմունք-
ներն որ սովորաբար բժիշկներու կ'ըլ-
լուն, և անոնց պատասխանն ալ յըս-
տակ կերպով տանք :

Ա. Որ Գորիսին մէջ պէտք է պարտա-
ստել : — Եմէն տարիքին. վասն զի մարդս
իր կեանքին մէջ ամէն ատեն կրնայ ծա-
ղիկէն բռնուիլ. բայց աս յայտնի է որ
որչափ տղաք պզտիկ ըլլան, այնչափ ա-
ւելի հաստատուն ու ապահով կ'ըլլայ
պատուաստը : Եղէկ ատենն է տղուն 2
կամ 3 ամսուան եղած ժամանակը.
իսկ ծաղկի ատեն աւելի ալ շուտ ընել
տալու է :

Բ. Տարւոյն ո՞ր եղանակէ աւելի յարմար
է պարտաստել : — Եմէն եղանակի մէջ
պատուաստ կրնայ ըլլալ, մանաւանդ
ծաղկի ատեն. իսկ թէ որ փութալու

հարկ չըլլայ, կրնաս գարնան կամ աշ-
նան սպասել, որ ոչ ցուրտ և ոչ տաք
ըլլալով՝ աւելի աղէկ կը բռնէ պա-
տուաստը :

Դ. Պարտաստելու արդոյ վրայ ինչ պար-
տաւորութիւն է, ընելու : — Եմէնէն ա-
ղէկ պատրաստութիւնն է որ տղուն գոր-
ծարանները առողջ ըլլան. թէ որ տը-
ղան աղէկ առողջ է, երբ որ կ'ուզես՝
առանց վախի պատուաստել տուր. իսկ
թէ որ հիւանդ է, պէտք է բժշկին
խորհուրդ հարցընել. բայց շատ ան-
գամ պատուաստը դեղի տեղ ալ կը բռնէ
զարմանալի կերպով :

Ե. Պարտաստելու հերպէս ո՞րն է : —
Եմէնէն աղէկն ու սովորականը աս է
որ նշարակով մը տղուն երկու թեւին
վրայ երկու իրեք ծակ կը բանան ու պա-
տուաստի շարաւը նշտրակին տափակ
ծայրը դրած՝ ան ծակերուն մէջ կը խօ-
թեն : Այլեւս է որ գործիքը քովընտի
ու խիստ քիչ ներս մտնէ, այնպէս որ
կաշիին ու վերնամաշկին մէջտեղը մնայ,
անկէց վար չանցնի : Որչափ ալ մէկը
զգուշութիւն ընէ, քիչ կը պատահի որ
կտոր մը սրիւն չեւէ. բայց ասիկայ մեծ
պակասութիւն մը չէ, ու ամենեւին պա-
տուաստին բռնելուն արգելք չընէր,
թէպէտ զգուշանալը լաւ է : Պէտք է
ղած ատենը թէ որ մէկը նշտրակ չգտնէ,
կրնայ նաև զմեղին ծայրովը և ինչուան
նաև գնտասեղով մը նոյն գործողու-
թիւնը կատարել :

Զ. Պէտք է պարտաստելոյ պահեցողու-
թիւն ընել րաւ, այսինքն հերպէսէ հորել :
— Պատուաստը հիւանդութիւն չէ,
ուստի պահեցողութիւն ընելը անօգուտ
է. նոր պատուաստողը տղան պէտք է
տաք կենայ ըսելով, գտած հագուստ-
նին վրան դիպելը՝ պարզ նախապաշար-
մունք մըն է. վասն զի պատուաստէն
ամենեւին հիւանդութիւն մը չկրնար
առաջ գալ : Շատ անգամ տղաք և ոչ
կ'իմանան թէ իրենց ինչ ըրին :

Է. Պարտաստելու նիւթին մէջ Գորիսի-
թիւն ի՞նչ է : — Այլերը միշտ կ'ապրս-
պրեն պատուաստողներուն որ պատուաս-
տի նիւթերնին աղէկ ըլլայ. ասիկայ

նախապաշարմունք է . վասն զի պատուաստի նիւթը մէկ տեսակ միայն է որ թէ բորոտ տղէ առնուած ըլլայ և թէ որքինոտ¹ , գոնջ² և թէ խոյլ³ ունեցող տղէ , ամէն ալ մէկ է , բնութիւնը չի փոխեր . վասն զի իբրեւ թաւախ⁴ ամէն տեսակ այլայլութիւն ազատ կը մնայ : () րինակ մը չկայ որ ամէն տեսակ⁵ ինչուան փոխադրական ու ժառանգական հիւանդութիւններով լեցուած տղէ մը առնուած պատուաստը ուրիշ պատուաստներէն տարբերութիւն ունենայ : Տարակոյս չկայ որ մայր մը երբ որ կ'ուզէ որ աս կաման տղէն առնուի իր զաւակացը պատուաստը , անոր կամքը կատարելը փնաս մը չունի . բայց հարկ եղած ատենը պէտք է առանց տարակուսելու ոտքի տակ առնել աս նախապաշարումը . ապա թէ ոչ կրնայ ըլլալ որ ամբողջ ժողովրդեան մը մահուանը պատճառ ըլլայ մարդ համաճարակ հիւանդութեան ատեն :

Է . Պատուաստի նիւթը Բնչպէս է պահուի : — () Էպէտ շատ հնարք կայ պատուաստի նիւթը պահելու , սակայն ամենէն աղէկն աս է որ նիւթը երկու հատ մէյմէկ բթաչափ ու տափակ ապակիի մէջ տեղը կը դնեն ու մեղրամոմով ան ապակիները իրարու հետ կը փակցնեն . անով պատուաստը օդ չառնէր , մաքուր կը մնայ ու դիւրաւ ալ կը բռնէ :

Ը . Երբ անգամ պատուաստելու հարկ կ'այ լի է : — Հարկ չկայ , բայց ըլլայ նէ ալ զէն չի տար . աս փորձուած է որ պատուաստողներուն մեծ մասը բոլորովին ազատ կը մնան ծաղկէ . և թէ որ քանի մը դիպուած ալ պատահեր է որ նորէն բռնուեր են⁶ հաշուի չգար . սակայն թէ որ մէկը իր սիրտը հանգչեցնելու համար կրկին անգամ ուզենայ պատուաստել , ինչպէս որ ըսինք , ամենեւին փնաս չտար :

Թ . Երբ և ան խօսքն որ կ'ըսեն լի է պատուաստի նիւթը է պահարանայ : — Ես խն

դիրը , որ վերինին հետեւանքն է , անոր պէս ալ անհիմն է : Պատուաստի նիւթը ոչ երբեք կը տկարանայ : Իսկ թէ որ պատուաստ առնողներէն ոմանք ծաղիկէ բռնուին , անիկայ հաշուի չգար ըսինք , վասն զի խիստ քիչ հանդիպելուն համար կարգէ դուրս դիպուած կը սեպուի , ու պէտք չէ ամենեւին լսողներուն միտքը անով չփոթի :

Ժ . Երբ Բնչպէս է շատ կամ քիչ ըլլալ պատուաստի նիւթը Բնչպէս է լի է : — Ես ամենեւին . հարկ եղած ատենը , պատուաստելու համար մէկ ծակ մըն ալ բաւական է . շատ ընենին պարզ ապահովութեան համար է որ մէկը չէ նէ մէկալը բռնէ . շատ մարդ եղած է որ վրանին ամենեւին դրսէն պատուաստի նշան չէ երեւցած , և սակայն հիւանդութենէ չբռնուեցան . բայց ապահով է անանկ ատեն նորէն պատուաստելը :

Գ . Սարգիս : — Սարգիստը մորթի բորբոքում մըն է որ օդին մասնաւոր փոփոխութիւնն առաջ կու գայ ձմեռուան վերջերն ու դարնան ատեն : Սարգիստը թէ համաճարակ է և թէ փոխադրական : Սարգիստին նշաններն ասոնք են . բոլոր մարմինը լայն լայն կէս կըր ձևով բիծեր դուրս կու տայ , թորառաջքը ու քթին ծակերուն թաղանթը թէթէ կերպով մը կը տաքնան , կը ծարաւի հիւանդը , ու թէ կ'իյնայ , ու տաքութիւն և ջերմ կ'ունենայ : Ես դիպուածները խիստ կը սաստկանան երրորդ կամ չորրորդ օրը : Կծու ջուր մը կը վազէ հիւանդին աչուրներէն , կը հազայ ու անդադար կը փռնգտայ , ջերմը սաստիկ կ'ըլլայ ու երբեմն նաեւ կը ցնորի⁷ :

Երբ որ վարդախտը պարզ է , հանգիստ կենալով , պահեցողութիւն ընելով , ու մեղմացնող ըմպելիներ առնելով շուտով կ'անցնի : Բիծերը կը գեղնանան , մորթին վերնամաշկը թեփի պէս կը փշրի կը թափթրի , և իննէրորդ օրը ամէն բան կը լմննայ : Ես

¹ Տճ . Թեմէիէի :

² Տճ . Գէլ :

³ Տճ . Սըր-ճա :

⁴ Տճ . Սոյլիւն :

Հիւանդութեան ատեն ու ետքը 15 կամ 45 թ ու թը օր սաստիկ զգուշանալու է պաղէն ու խոնաւութենէ : ապա թէ ոչ հիւանդութիւնը կը կրկնէ աւելի սաստիկ կերպով :

Յանկարծական պաղիւ մը, արտաշնչութեան յանկարծակի կտրուիլը կրնայ ջրգողութիւն պատճառել :

Եւ հիւանդութեան մէջ ամէն բանէ առաջ պէտք է ներսի տաքութիւնը դուրս քաշել ու մարմինը տաք պահել, ուստի պէտք է հիւանդը տաք ջրի ու գոլորշիքի մէջ դնել, և թեթեւ ու մեղմացնող անոյշ ըմպելիներ խմցնել, բայց միշտ տաք :

Դ. Փողպատ — : — Փողպատին պատճառն է բերնի ետեւի կողմի շնչափողին ու մեծ շնչերակին տաքութիւնը : Հիւանդը կը գանգատի որ կոկորդը սաստիկ կը ցաւի, բան մը չկրնար կլել, դժուարաւ շունչ կ'առնէ ու կարծէ թէ պիտի խղզուի :

Թէ որ բորբոքումը չմեղմանայ, կոկորդին ներսի կողմը կը բշտի կ'ուռի, և մէյմը որ սկսի թարախ կապել՝ թէ որ ինքիրեն չծակի, մէկ կողմը ծակելով թարախը որ վազցուի, մէկէն հիւանդութիւնը կ'անցնի : Եւ չհակառակն թէ որ թարախը չկարենայ վազել, բորբոքումը կը տարածուի, ծակերը կը գոցուին ու հիւանդը կրնայ խղզուիլ : Եւսպիսի բորբոքման պատճառներն են չափէ դուրս պաղ օդ առնելը, տաքցած ատեն սառու ըմպելիներ խմելը, կոկորդին մէջ օտար բան մը խրիլը, սաստիկ պոռալը, երգելը, ու երկայն ատեն բարձրաձայն կարգալը : Եւ կոկորդի բորբոքումը կրնայ կուրծքի հիւանդութեան ալ զարնել :

Եւ հիւանդութիւնը շատ կ'ունենան դիւրագրգիռ մարդիկ ան եղանակներուն մէջ որ օդը փոփոխական է, և ան երկիրները ուր որ օդը յանկարծ մէյմը տաք, մէյմը չոր ու մէյմը խոնաւ կ'ընէ :

նոյնպէս նաեւ ձմեռ ատեն ու լեռներու ծայրերը, ուր որ շարունակ պաղ օդ կը զարնէ կոկորդին, ինչպէս նաեւ ցած ու խոնաւ տեղեր :

Թէ որ փողպատը սաստիկ չէ, գինիէ ու հր և իցէ գրգռող ըմպելիներէ պէտք է զգուշանալ, անոնց տեղը կա. կըղցնող ու թանձր ըմպելիներ խմելու է, անով կ'անցնի : Եւ, թէ որ սկսի ծանրանալ, պէտք է պահեցողութիւն ընել ու արիւն առնել : Եւ ատ անգամ ընդհանուր արիւն առնել մը չբաւեր, հարկ է նոյն տեղէն առնել. ուստի ան ատեն պէտք է տասնը հինգ կամ քսան տգրուկ կպցնել վզին վարի կողմը անրակին վրայ ու կուրծքին վերի դին : Տգրուկները իյնալուն պէս, պէտք է ծակերուն վրայ թեթեւ, գաղջ ու կա. կըղցնող սպեղանի՝ դնել, որ չափաւոր տաքութեամբ արեան վազելուն կ'օգնէ, ու տաքութիւնը կ'անցնէ :

Թէ որ բորբոքումը կոկորդին նշան խոյլերուն վրան է, թէ որ խոյլերը սկսին բշտիլ և կամ այնչափ ուռին որ ինչուան խղզելու վախ տան, ան ատեն պէտք է վիրաբուժական գործողութիւն մէկ տեղ մը ծակել որ թարախը վազէ և կամ ուռած կտորները կտրելու է :

Եւ մենէն աւելի այսպիսի հիւանդութեանց մէջ պէտք է մաքուր օդ ծծել ու ապականեալ օդէն վախնալ, որ կըրնայ երբեմն ինչուան քաղցկեղ կամ կեր. ցաւ պատճառել :

Որ և իցէ մարդու իր ձախորդութեանց վրայ խօսք մի բանար թէ որ կամք չունիս ու չես կրնար իրեն օգնելու ապա թէ ոչ անխոհեմութիւն է իր կամացը դէմ խօսք բանալով՝ զինքը անհանգիստ ընել :

Քաղաքի քանի թունա (Բար) ըլի, իր ամանը կը շաքարէնի :

Քուր (Խոյ) ինչ վէճն (Կո) այ թէ մումը թանկ այ :

1 ՏՃ. Պօղաւ աւրբու, հիւանդ :

1 ՏՃ. Լաթ :